

HANSABYEN: Mange vet at bergensk kun har to kjønn; men synes det er merkelig at et språk som vitterlig har tre kjønn, nemlig tysk, kan påvirke språk med tre kjønn til å redusere fra tre til to, skriver Agnete Nesse.

ARKIVFOTO: BIRKHAUG OG OMDAL, 1955

FLERSPRÅKLIG // Når ulike språk lever side om side blir de endret. I norsk vil kanskje hun- og intetkjønn forsvinne.

Kanskje blir vi alle bergensere

KRONIKK

AGNETE NESSE
Professor i norsk språkvitenskap,
Avdeling for lærerutdanning,
Høgskolen i Bergen

DET første bindet av firebindsverket Norsk språkhistorie, som nettopp har blitt lansert, diskuterer norsk grammatikk gjennom historien. Et av temaene som blir diskutert er hvorfor substantiv er delt inn i kjønn, og hvorfor grammatisk kjønn forandres i flerspråklige samfunn.

Norske substantiv deles inn i kjønn – denne inndelingen har eksistert i språket så lenge vi kan følge det bakover i språkhistorien. Spørsmålet er hvilken funksjon denne inndelingen har. Om vi møter på en som sier at hun vil kjøpe en bord eller en brød, så forstår vi jo hva vedkommende mener. Men å behandle substantiv som bord og brød som hankjønnsord er ikke innenfor norsk dialektal eller sociolingvistisk variasjon, det er altså feil ifølge norsk grammatikk. Derfor vil vi få en mistanke om at vedkommende ikke har norsk som morsmål.

Det å bruke rett kjønn på substantivene har altså ikke noe å bety for forståelsen, men bruker en feil kjønn, kan det skape støy på linjen, og samtalepartneren kan bli mer opptatt av formen på det

som blir sagt, enn på innholdet. Men hvis kjønn ikke betyr mer enn som så, hva er da vitsen med grammatisk kjønn? Kan vi ikke – slik som det allerede ble gjennomført i engelsk for flere hundre år siden – kvitte oss med dette språklige overflødhetsvesenet?

HELT FRA DET ELDSTE språkstadiet vi kjenner, har kjønn vært en måte å dele inn substantivene på. Indoeuropeisk, som regnes som moderspråket til mange av de europeiske språkene, deriblant norsk, skilte mellom substantiv som betegnet levende vesener på den ene siden, og substantiv som betegnet døde ting på den andre. Rennende vann ble betraktet som levende, mens drikkevann ble betraktet som dødt. Derfor hadde ordet for vann to forskjellige kjønn.

Innenfor gruppen av substantiv som beskriver levende vesener har mange språk hatt et skille mellom det kvinnelige og det mannlige. Vi kjenner igjen dette i norsk ei kvinne og en mann, og ei ku og en okse, samtidig som former som et barn og et tre viser at kategoriene er mer nyanserte enn som så. I verdensspråk finnes der mange andre måter å dele inn substantivene på: Vi trenger ikke dra lenger enn til Danmark for å finne et system som er helt annerledes enn det norske: I vestjyske dialekter hadde man tidligere bare ett kjønn, som i engelsk. Den foranstilte, ubestemte artikkelen var æ (som engelsk a). Men en kunne likevel skille mellom tellbare og ikke-tellbare

substantiv i bestemt form. Derfor het det *den træ* hvis det var snakk om et enkelt tre, men *det træ* hvis det var snakk om tremasse.

ANDRE SPRÅK har hatt andre system, både knyttet til egenskaper ved de tingene substantivene beskriver, og knyttet til formen på ordene. Noen system er praktiske, som at spiselige planter kan ha ett kjønn, mens giftige planter har et annet. Slike system finnes i både afrikanske og australske språk. Andre system er formelle, som at i norsk er svært mange av de ordene som har en stavelse og slutter på -kt, hunkjønn: trakt, sjakt, makt, drakt.

Felles for språk som har kjønn på substantivene, ser ut til å være at hvis språkbrukerne lever i tett kontakt med språkbrukere med andre morsmål, så er akkurat kjønn på substantivene noe av det i det grammatiske systemet som lettest blir forandret. For norsk er dette svært tydelig. De dialektene der språkbrukerne har levd side om side med mennesker med andre morsmål gjennom århundrer, er også de dialektene der det har skjedd mest dramatiske forandringer med substantivenes kjønn. Mange vet at bergensk kun har to kjønn; men synes det er merkelig at et språk som vitterlig har tre kjønn, nemlig tysk, kan påvirke språk med tre kjønn til å redusere fra tre til to. Her går matematikken ikke helt opp.

Kan vi ikke kvitte oss med dette språklige overflødhetsvesenet?

Men siden mennesker ikke alltid oppfører seg etter matematisk konsekvens, så går det an likevel: Nettopp i en situasjon der det faktisk ikke hindrer kommunikasjon om en bruker feil kjønn på et substantiv, er det andre, viktigere tilpasninger som gjøres i en språkkontaktsituasjon.

SOM SPRÅKBRUKERE oppdager vi raskt kommunikasjonsproblemer, enten ved at de vi snakker til, spør om igjen hva vi egentlig sa, eller at de rett og slett misforstår oss. Da justerer vi språket vårt så godt vi er i stand til etter de signalene vi får. Men hvis kommunikasjonen flyter godt, tenker vi gjerne som så at vi er flinke og snakker riktig, selv om vi altså har brukt

feil kjønn på substantivet. En typisk feil vil oftest være at en overforbruker det kjønn som allerede brukes mest, det kjønn som har flest substantiv i sin gruppe. I norsk i dag er dette hankjønn, uansett hvilken dialekt en snakker. På sikt vil denne forkjærligheten for «flertallskjønn» kunne føre til at denne gruppen blir enda større, og til slutt, som i engelsk, enerådende.

Også i flerspråklige strøk i Nord-Troms og Finnmark førte språkkontakt til at substantivenes kjønn ble forandret. Verken samisk eller finsk har grammatisk kjønn, så i denne språkkontaktsituasjonen er det kanskje mindre uventet at flerspråklige personer overførte kjønnsløsheten fra morsmålet til annetspråket. Resultatet ble da også ganske forskjellig fra språkforholdene i Bergen, og kontakten med finsk og samisk førte til mer drastiske forandringer i de aktuelle norske dialektene enn kontakten med nedertysk.

I stedet for en nedbygging fra tre til to kjønn, var det tilfelle at hele kjønnskategorien kunne bli opphevet, og da spilte det ikke så stor rolle om for eksempel et hankjønnsord fikk intetkjønnsartikkel. For eksempel kunne en si et årslønn eller den rommet. I dag er dette ikke særlig vanlig lenger, språkbrukerne med slike kontaktbaserte dialekter har tilpasset seg andre nordnorske dialekter.

I DET ALLER ENKLESTE kontaktspråket norgeshistorien kan oppvise; pidginspråket russensorsk, som ble brukt som handelspråk mellom nordnorske fiskere og nordrussiske kjøpmenn fra slutten av 1700-tallet til begynnelsen av 1900-tallet, hadde substantivene ikke kjønn i det hele tatt. Dette språket hadde bare det aller mest nødvendige ordforrådet for at en kunne handle, og da ble grammatisk «luksus» som kjønn ikke med.

Språkhistorien viser oss altså at når mennesker med forskjellige morsmål snakker sammen, vil det eller de språkene i denne blandingen som har grammatisk kjønn, få forandret kjønn, enten ved reorganisering av hvilke substantiv som har hvilket kjønn, eller ved at kategorien blir borte. I og med at vi nå har økende grad av flerspråklighet og økende grad av språkkontakt i det norske samfunnet er det all grunn til å følge med på hva som skjer med grammatisk kjønn i norsk i fremtiden. Kanskje ender vi opp som engelsk der alle substantiv har samme kjønn, eller kanskje i det minste alle ender opp som tokjønnete bergensere.